

TEZ TANITIMI

Dr. Celil ABUZER*

AYDEMİR Salih, *Şeyh – Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat “Şanlıurfa – Kadiri-Şeyh Sodey Ve Müridleri Üzerine Yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması”*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Danışman: Prof. Dr. Münir Kostaş, Ankara, 1998.

Özet

Bu araştırmada, şeyh-mürid ilişkileriyle belirlenmiş cemaat şekli olarak tarikat, Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey Tekkesi örnekleme ele alınarak incelenmiştir. Dinin temel fonksiyonlarından birisi de, bir cemaate mal olması ve muhtelif tipte cemaatlerin oluşmasına imkân vermesidir. Özellikle evrensel büyük dinler söz konusu olduğunda dinî cemaatlerin “sırf dinî” olan tipleri ortaya çıkmaktadır ki, bunun İslâm dünyasında en yaygın şeklini tarikatlar oluşturmaktadır.

Abstract

We have investigated “Şanlıurfa-Kadiri-Şeyh Sodey Tekkesi” as a case study of tariqahs which are types of congregations determined by shaykh-murid relationships. One of the functions of religion is that it can associate itself to a congregation. It can also allow the formation of congregations in various types. When the universal and prominent

* Arş. Gör. Dr., Harran Ü. İlahiyat F. Din Sosyolojisi celilabuzer@hotmail.com

religions are concerned, “the religious special group” types of the religious congregations emerge, and *tariqahs* constitute the most common form of these groups in the Islamic world.

Key Words: Social, Religion, Religious Special Groups, Tariqah.

Tarikat, dini cemaatleşme şekillerinden biridir. Hz. Peygamber zamanında böyle bir yapılaşmadan söz edilemezse de, daha sonraları İslamiyetin yayılması ve farklı kültürlerle etkileşim içerisine girmesi ile bu tür kurumların ortaya çıktığı görülmüştür. Özellikle, Türklerin de Müslüman olmalarıyla, dinsel, toplumsal ve kültürel hayatta önemli görevler ifa edecek olan tarikat gibi kurumlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Şüphesiz, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve İslamlaşmasında bu tür dinsel yapıların önemi inkar edilemez.

Bu bağlamda, şunu da belirtmek gerekir ki; Osmanlı İmparatorluğunun duraklama, gerileme ve çöküş dönemlerinde ortaya çıkan kurumsal bozulmalardan tarikatlar da nasibini almış ve asli safiyetinden uzaklaşarak yer yer cehaletin, ataletin hatta, istismarın aracı haline gelebilmiştir. Ancak, bugün için bütün bu oluşumları aynı kategoride görmek de doğru olmasa gerektir. Toplumda, bir anlamda dinin özünü ve ruhunu yaşama gayreti olarak ifade edebileceğimiz “tasavvufi” yaşam arayışları da devam etmekte, dolayısıyla, tarikat gibi oluşumlar gayrı-resmi olarak varlıklarını sürdürmektedir.

Bu çerçevede, tanıtımını yapmakta olduğumuz Salih AYDEMİR'in; (Şeyh-Mürid İlişkisiyle Belirlenmiş Cemaat Şekli Olarak Tarikat “Şanlıurfa – Kadiri-Şeyh Sodey ve Müridleri Üzerine Yapılan Bir Din Sosyolojisi Araştırması”) isimli doktora çalışması bir alan araştırması olup, tarikat – toplum ilişkileri açısından somut bir örneği yansıtmaktadır. Aydemir; Şanlıurfa'da bulunan Kadiri-Şeyh Sodey Tekkesi örneği ile; tarikatların bugünkü durumunu Din Sosyolojisi bağlamında sosyolojik bir tahlille ele almıştır. Çalışma, Sayın Prof. Dr. Münir Kostaş Danışmanlığında, Ankara Ün. Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Sosyolojisi Bilim Dalında yapılmış ve 1998 yılında tamamlanmış olup 237 sayfadan oluşmaktadır. Ayrıca

çalışmada, dört bölüm bulunmakta; birinci bölümde “Giriş” e yer verilmekte, ikinci bölümde, çalışmanın “Kuramsal Çerçevesi” çizilmekte, üçüncü bölümde, “Şeyh Sodey Tarikatının Ortaya Çıktığı Zemin” irdelenmekte ve dördüncü bölümde ise; “Kadiri – Şeyh Sodey ve Tekkesi (Bulgular ve Yorumlar)” kısmı bulunmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tezin Birinci Bölümünde “Giriş”e yer verilmiştir. Burada; Araştırmanın Konusu ve Amacı, Varsayımlar, Araştırmanın Yöntemi, Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri, Evren ve Örneklem gibi alt başlıklar yer almaktadır.

Araştırmada bu alt başlıklar bağlamında; tarikat, dini gruplaşmanın özel bir şekli olarak ele alınmış ve Şanlıurfa’da yaşayan Kadiri tarikatı kollarından Şeyh Sodey ve müritlerinin oluşturduğu cemaat din sosyolojisi açısından incelenmiştir. Ayrıca çalışmada, Şanlıurfa’daki bu tarikatın örneklem olarak ele alınmasının din sosyolojisi için özel bir önemi olduğu vurgulanmaktadır. Bunun nedeni olarak da; bu tarikatın her ne kadar Kadiri tarikatı kollarından birisi olsa da, Şeyh Sodey’e şeyhliğin veraset yolu ile değil de rüya yolu ile verildiği kabul edilmesi ve bu özelliğin bir tarikatın ortaya çıkışını, gelişimini canlı tanıklarından dinleyerek tespit etme imkanı olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmada, Şanlıurfa’nın “Peygamberler Şehri” tanımlanmasıyla da ifade edilen geleneksel dini hayatın yoğun olarak yaşandığı bir yer olmasının, tekke ve tarikat açısından zengin bir kültürel mirasın bulunmasının örneklemin buradan seçilmesini anlamlı kıldığı belirtilmektedir.

Bu bağlamda çalışmada; “Şanlıurfa Kadiri-Şeyh Sodey tekkesi mensuplarını bir arada tutan şey nedir? Bu topluluğun başta şeyh-mürit olmak üzere, kendi aralarında ve dışarıya karşı kurdukları ilişkinin mahiyet ve düzeni nedir? Bu cemaati oluşturanlar hangi sosyo-kültürel ve sosyo-ekonomik çevreden gelmektedir? Cemaat mensuplarının içerisinden geldiği sosyo-kültürel çevre ile uyuşma ve çatışma noktaları nelerdir? Grupta hakim olan düşünce ve dünyaya karşı tutum nasıldır? Bu gruba mensubiyetin sosyolojik

sonuçları nelerdir? Grup içerisindeki otorite, hiyerarşi, statü ve rol dağılımı hangi esaslara göre oluşmaktadır?” gibi sorulara cevap aranmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

Tezin birinci bölümünde çalışmanın “Kuramsal Çerçevesi”ne yer verilmiştir. Burada, dinin ve dini grupların niçin din sosyolojinin konusu olması gerektiği üzerinde durulmuş ve araştırmada kullanılan kavramlar ele alınmıştır. Tasavvuf, tarikat, şeyh, mürid, tekke gibi kavramlar sosyolojik bir bakış açısıyla değerlendirilmiş, şeyh – mürid ilişkileri ve müridler arası ilişkiler incelenmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Üçüncü bölümde “Şeyh Sodey Tarikatının Ortaya Çıktığı Zemin” incelenmiştir. Araştırmacı burada, hiçbir sosyal grup ortaya çıktığı kültür çevresindeki etkilerden uzak kalamayacağı ilkesinden hareketle Şeyh Sodey tarikatının ortaya çıktığı zemini iki temel başlık altında değerlendirmiştir. Bunlardan birincisinde, bu tarikatın ortaya çıktığı zemin olarak Şanlıurfa'nın dini, kültürel ve toplumsal yapısı tarihi seyri içerisinde ele alınmıştır. İkinci başlıkta ise; bu tarikatın bağlı bulunduğu tarikat geleneği olarak Kadirilik incelenmiştir. Kadiriliğin ortaya çıkışı, kurucusunun karizmatik kişiliği, bu tarikatın yapısı, ritüelleri ve Şanlıurfa'ya girişine ayrı ayrı temas edilmiştir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Bu bölümde, “Kadiri-Şeyh Sodey ve Tekkesi” gözlem, mülakat ve anket verilerine dayalı olarak incelenmiştir. Burada, Şeyh Sodey ve tekkesi elde edilen bilgilerle tanıtılmış, daha sonra da tarikatın yapısı, müntesiplerinin yaşadığı dini hayat ve başta şeyh-mürid olmak üzere aralarındaki ilişkiler incelenmiştir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Tezin “sonuç” bölümünde çalışmanın geniş ve kapsamlı bir değerlendirmesi yapılmıştır. Burada genel olarak şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Dinden doğan cemaat şekillerinden tarikatın sosyolojik bakımdan analiz edildiği bu çalışmada, Şanlıurfa-Kadiri Şeyh Sodey ve müridlerinin örneklem olarak seçildiği belirtilmiştir.

Bu bağlamda; dinin temel toplumsal fonksiyonlarından birisi, bir cemaate mal olması ve muhtelif tipte cemaatlerin oluşmasına imkân vermesidir. Özellikle evrensel büyük dinler söz konusu olduğunda, dinî cemaatlerin “sırf dinî” olan tipleri ortaya çıkmaktadır ki, bunun İslâm dünyasında en yaygın şeklini tarikatlar oluşturmaktadır. Sırf dinî nedenlerle ortaya çıkmış bir cemaat şekli olduğu için de, mensuplarının dinî yaşayışları ve toplumsal ilişkilerinde önemli değişikliklere neden olmaktadır. Ancak, her sosyal olay gibi tarikatlar da, ortaya çıktığı toplumsal şartlardan tamamen bağımsız düşünülemez. Bu nedenle çalışmaya konu olan tarikat yapısı ve orada yaşanan dinî hayat, hem bağlı olduğu dinî-tasavvufî gelenek, hem de, Şanlıurfa'nın sosyo-kültürel yapısı ile karşılıklı etki çerçevesinde incelendiğine vurgu yapılmıştır.

Ayrıca, araştırmada elde edilen bulgular, geliştirilen varsayımlar ve kullanılan değişkenlere göre; araştırmaya katılanların büyük bir çoğunluğunu eğitim ve ekonomik düzeyi düşük, gecekondu semtlerinde oturan kesimin oluşturduğu belirtilmiş ve yüksek okul mezunu olanların %1.8' oranında, örgün din eğitimi veren İmam-Hatip veya İlâhiyat fakültesi mezunlarının ise, bulunmadığı vurgulanmıştır. Öte yandan, resmi eğitim kurumları dışında düzensiz din eğitimi aldığını belirtenler, deneklerin %73.4'ünü oluşturmaktadır. Bu sonuca göre, kırsal kesimlerde halk kesimlerinin yoğun dinî bir hayat yaşamak üzere itibar ettiği tarikatlara mensubiyet ile eğitim arasında bir ilişkinin var olduğu, “tarikat, genellikle eğitim ve ekonomik düzeyi düşük kesimlerin dinî ihtiyaçlarını karşılayan kurumdur” şeklinde kurulan varsayımın doğrulandığı sonucuna varılmıştır.

Ayrıca, dinî cemaatler olsun diğer toplumsal gruplar olsun, grup üyeleri arasında bir birlik ve dayanışma sağlarken, kendileri

dışındaki toplumun diğer kesimleri ile farklılaşmayı da sağlayabilmektedir. Hatta bu cemaatler bazen üyelerinin diğer mensubiyet bağları olan kesimlerle çatışma içerisinde olmalarına da neden olmaktadır, düşüncesinden hareketle; Şeyh Sodey'in müridlerinin aile ve aşiret analizinde, deneklerin % 65.2'sinin bir aşirete mensup olduğu ve %51.8'inin aynı aşirete ve tarikata üye oldukları görülmüştür. Evli olanların da büyük bir çoğunluğunun eşleri ile birlikte aynı tarikata mensup oldukları tespit edilmiştir. Buna göre, aile ve aşiretin bu tarikatın taşıyıcısı gruplar olduğu, tarikat üyelerinin mensubiyet bağı bulunan diğer toplumsal gruplarla her hangi bir çatışma içerisinde olmadıkları sonucuna varılmıştır.

Diğer taraftan, çalışmada tarikat hayatının mensuplarının dinî yaşantısı üzerinde meydana getirdiği değişikliklerle ilgili bulgular değerlendirildiğinde, değişimin tarikat öncesi dinî yaşantısı zayıf olanlarda daha köklü ve radikal olduğu sonucuna varılmıştır. Tarikata girmeden önce dinen haram sayılan bir çok davranışlarda bulunabilen bu kesimin, tarikata girdikten sonra bu davranışlarından vazgeçtiği gibi, farz veya nafil ibadetlerde olsun, tarikat zikir ve ayinleri gibi özel ibadetlerde olsun diğerlerinden daha duyarlı davrandıkları tespit edilmiştir.

Ayrıca, çalışmada tarikat hayatının sosyal ilişkileri açısından şeyh-mürîd ilişkileri değerlendirildiğinde; tarikatın esas olan şeyhe bağlılığın kayıtsız şartsız bulunması gerektiğine bütün müridlerin inandığı vurgulanmakla birlikte, değişkenlere göre bağlılığın boyutları ve şiddetinde farklılık olduğu belirtilmektedir. Erkek müridlerin büyük bir kısmı, en çok şeyhin vaaz ve sohbetinden etkilenirken, kadın müridler daha çok "hâl" ve "nazar"ından etkilenmektedir. Buna göre, şeyhden erkeklerin bilgisel alanda, kadınların duygusal alanda etkilendikleri sonucuna varılmıştır.

Tarikatın tesis ettiği ilişkilerden birisi de tarikat mensupları arasındaki manevî kardeşlik ilişkisidir. Şeyh Sodey'in tarikatına mensup olanlar arasında bu ilişkinin ileri düzeyde var olduğu tespit edilmiştir. Deneklerin büyük çoğunluğu zekat ve sadaka gibi ibadetleri yerine getirirken, alış verişte bulunurken ihvan olarak nitelediği aynı tarikatın mensuplarını tercih ettiği sonucuna

varılmıştır.

Diğer taraftan; Şeyh Sodey'in müridlerinin tarikat hayatında yaşadıkları dinî tecrübenin inanç boyutu ile ve ibadet boyutu ile ilgili bulgular da değerlendirilmiş, İslâm'da iman esasları olarak formüle edilen inanç konularının hepsini, ayrıntılardaki tartışmaları dikkate almaksızın tam teslimiyet içerisinde kabul ettikleri görülmüştür.

Ayrıca, araştırmada tarikat mensubiyeti ile siyasal davranış arasındaki ilişki de incelenmiş ve elde edilen bulgulara göre, Şeyh Sodey'in siyasete karşı olumsuz bir tutum içerisinde olduğu belirtilmiştir.

Sonuç olarak; çalışmaya göre Şeyh Sodey'in tarikatı ile ilgili elde edilen bulguların genel bir değerlendirilmesi yapıldığında, bu topluluğun yaşı genç, dine ilgisi olan fakat yeterince dinî eğitim alamamış kimselerden oluştuğu, dinî cemaat olmakla birlikte, dinin şekle dayalı kurallarında mutaassıp olmadıkları, dindarlığı duygu ve heyecana bağlı olarak yaşadıkları söylenebilir. Diğer taraftan, tarikatlar genellikle kapalı ya da yarı kapalı olarak nitelenebilecek cemaatler olmasına rağmen, Şeyh Sodey'in müridlerinin, aynı tarikat mensupları ile sıkı ilişki ve diyalog içerisinde olmalarının dışında kapalılık özelliği göstermedikleri, yani kendileri dışındaki bütün toplum kesimleri ile ilişkilerini doğal bir ortamda sürdürdükleri anlaşılmıştır.

Tarikat gibi dinî cemaatler bireyselliğin yaygınlaşmadığı toplumlarda daha fazla ilgi gördüğü varsayımından hareketle; çalışmada elde edilen bulgulara dayalı olarak, eğitim düzeyinin, ekonomik kalkınmanın ve bireyselliğin artması ile bu kurumların ya kendiliğinden azalacak veya bunların da fonksiyon ve yapılarının zaman içerisinde değişeceği sonucuna varılmıştır.

Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi Yazım ve Yayın İlkeleri

- 1) Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Yüksek Öğretim Kurulu'nun Hakemli Dergi Esasları'na uygun olup yılda iki kez yayımlanır.
- 2) Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde, telif ve tercüme makale, araştırma notu, kitap ve tez değerlendirmesi, edisyon kritik, sadeleştirme vb. Çalışmalar yayımlanır.
- 3) Dergiye gönderilen yazıların daha önce herhangi bir yayın organında yayınlanmamış olması gerekir. Yazılar daha önce bir kongre, sempozyum ve toplantıda bildiri şeklinde sunulmuşsa, tarih ve yer belirtilmek şartıyla yayın kurulu tarafından uygun görülmesi durumunda yayınlanabilir. Bu konudaki her türlü sorumluluk yazarlara aittir.
- 4) Yazılar, çeviriler - orijinal metinleriyle olmak üzere- bir başvuru mektubuyla birlikte bir nüshasına yazar ismi ve ünvanı yazılmış, diğer üç nüshası isimsiz olmak üzere toplam 4 nüsha elden veya posta yoluyla (PC disketi içinde veya e-mail ekinde) gönderilmelidir.
- 5) Başvuru mektubunda yazının yazar ve/veya yazarlar tarafından okunduğu, onaylandığı, daha önce tam metin olarak hiçbir yayın organında yayımlanmayan özgün bir çalışma olduğu ifade edilmeli; bu amaçla yazar ve/veya/ yazarlar isimlerinin altını imzalamalıdır. Bu mektupta yazarın ve/veya yazarların ismi ve/veya isimleri; posta kodu dahil açık adresleri, telefon ve varsa faks numaraları ve elektronik posta adresleri yer almalıdır.
- 6) Gönderilen yazılarla birlikte ayrı bir sayfada yazar ve / veya yazarlara ait kısa bir akademik özgeçmiş eklenmelidir.

- 7) Tercüme ve sadeleştirmelere ayrılan yer, derginin toplam sayfa sayısının 1/3'ünü geçmeyecektir.
- 8) Yazarlar ad ve soyadları ile birlikte unvanları ve görev yaptıkları yeri belirtmelidir.
- 9) Yazılar tüm metin, girintili paragraflar, notlar ve referanslar dahil, A4 boyutundaki kağıdın sdece bir yüzüne 12 punto Times New Roman yazı karakteriyle ve bir satır aralıkla, soldan ve sağdan 5 cm., üstten ve alttan 6 cm. boşluk bırakılarak yazılmalı ve sağ üst köşeye sayfa numarası verilerek gönderilmelidir.
- 10) Metinde geçen tüm yabancı kelimeler *italic* yapılmalıdır.
- 11) Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi'nde yayımlanacak yazılar (kaynakça hariç), ekleri de dahil olmak üzere, azami 30 dergi sayfası (resim, şekil, harita ve benzeri malzeme için azami 30 sayfa) hacminde olmalıdır. Herhangi bir yazının hacminin bu üst sınırı aşması durumunda, yazı, editörler kurulunun oluruyla, bu sınırı aşmayacak şekilde ve en fazla iki bölüm halinde yayımlanır.
- 12) Türkçe makalelerde ayrıca İngilizce (Yabancı dilde yazılan makalelerde ise, ayrıca Türkçe) başlık, özet (abstract) (50-100 kelime) ve anahtar kelimeler (2-8 kelime) verilmelidir.
- 13) Yazılarda Türk Dil Kurumu İmla Kılavuzu esasları dikkate alınır.
- 14) Makalede mutlaka “Giriş” ve “Sonuç” bölümleri oluşturulmalıdır.
- 15) Dipnot referansları mutlaka sayfa altında verilecektir, makale sonunda kaynakça oluşturulacaktır.
- 16) Makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

17) Yazıların şekil ve esas yönünden ön incelemesi editörler kurulunca yapılır; uygun görülenler hakem görüşüne arz edilir; sonuç itibarıyla yazı dergide yayımlansın veya yayımlanmasın sahibine iade edilmez.

18) Yazılar çeviriler orijinal metinleriyle olmak üzere üç hakeme gönderilir;

a) Üç hakem de "yayımlanamaz" raporu verirse, yazı yayımlanmaz.

b) Üç hakemden ikisi "yayımlanamaz", bir hakem "yayımlanabilir" raporu verirse yazıyı yayımlanıp yayımlanmama yetkisi editörler kurulu / yayın kuruluna aittir.

c) Hakemlerden en az ikisi "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" raporu verirse, yazı gerekli düzeltmeleri yapması için yazara geri iade edilir ve düzeltmelerden sonra düzeltmenin istenilen şekilde yapılıp yapılmadığı editörler kurulunun görevlendireceği ilgili alanın bir uzmanının onayı alındıktan sonra yayımlanır.

19) Bu esasları, Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı adına Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi editörler kurulu yürütür.